

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

ÜTEMPÁROS ÉS STRÓFIKUS DALLAMOK A SZÉKELYFÖLDI NÉPI JÁTÉKOKBAN

A népi játékokat az óvodapedagógia nagyrészt a zenei nevelés érdekében használja, hogy a játékon keresztül megszerettesse az éneklést a gyerekekkel. A MTA BTK Zenetudományi Intézetben (a továbbiakban ZTI) található népi játékok gyűjteménye azonban, amely több mint 34 700 változatot¹ tartalmaz, azt mutatja, hogy a játékok nagyobb része nem dallamos: mintegy 24 000 dallam nélküli és mintegy 10 000 dallamos játékváltozat található benne. A játszás eredeti célja tehát nyilván nem csak a zenei nevelés-képzés volt: a kötelező közoktatás bevezetése előtt a népi játék volt gyerekek iskolája. Néhány példa: játék közben alakult ki mozgáskultúrájuk (ügyességük, fürgeségük, szép járásuk: ugróiskola, páros forgó, fogócskák, vonulások), fejlődtek elméleti képességeik (memóriájuk, találékonyságuk: Egyszer volt egy ember, rímes válaszok, végtelen mese, Amerikából jöttünk, bújócskák), alakították ki kapcsolataikat (pl. páros forgó, páros szökdelő), a játék jelentette az érzelmi nevelést is (párválasztó körjátékok).

A ZTI játékgyűjteményének több mint 34 700 játékadatából mindössze 4376 származik a Székelyföldről, azaz a 14–15. században kialakult székely székekből 1876-ban szervezett vármegyéből². 1913-ban ezek a vármegyék Maros-Torda, Udvarhely, Háromszék és Csík voltak. A táblázatban bemutatjuk a közlésekből, illetve gyűjtésekből származó gyűjtemény néhány adatát: ezek kizárólag a MTA BTK ZTI gyűjteményében található székelyföldi játékváltozatokra vonatkoznak.

A táblázatból kiderül, hogy a 4 376 székelyföldi játék közül mindössze 432, tehát a játékoknak 10%-a dallamos. Ennek okaként meg kell említeni, hogy a gyűjtők nemcsak népzene kutatók voltak: a Magyar Nyelvőr évfolyamaiban megjelent játékszövegeket például nyelvészek gyűjtötték. A dallamos változatok viszonylag kis számának az is oka, hogy már a 20. század végén is jóval könnyebb volt dallam nélküli játékokat gyűjteni, mint dallamosakat: az adatközlők, azok is, akikről tudható volt, hogy jól énekelnek, nem szívesen énekeltek el a játékok dallamát. Mindazonáltal önmagában a 432 dallamos játékváltozat sem tekinthető kevésnek: a továbbiakban ezekkel foglalkozunk.

Hangzó felvétel összesen 26 található ebben az anyagban, mivel a népzene kutatók sem mindig készítettek ilyet a népi játékokról. Ennek oka részben az, hogy az ő gyűjtésüknek nem kis része a 20. század első felében történt, amikor a hangfelvétel készítése még sokkal körülményesebb és drágább volt, mint ma, részben pedig az, hogy később sem mindig volt arra alkalom: magam például gyűjtöttem játékokat vonaton utazva, illetve egy énekes asszonytól színpadi szereplése végeztével a színpalak mögött.

A ZTI gyűjteményében lévő székelyföldi játékok között a játékoknak valamennyi fajtája megtalálható: a népi játékoknak mind a 24 típuscsoportjából vannak adatok. A dallamos változatok természetesen kevesebb játékfajtát tartalmaznak: azok között nincsenek

1 2015. szeptemberi adat.

2 Lásd KÓSA – FILEP 1978, 175-176. o.

	Szerző/Gyűjtő	Dallamos	Dallam nélküli	Összesen
Publikációból ismert játékok ³				
	Veress ⁴	72	1638	1710
	Gazda ⁵	97	629	726
	Seres ⁶	22	616	638
	Sebestyén Dobó ⁷	17	85	102
	Magyar Nyelvőr ⁸	0	219	219
	Kiss Áron ⁹	3	40	43
	Más	60	134	194
Összes publikált		271	3361	3632
Gyűjtésből ismert játékok ⁸				
	ZTI munkatársai ¹¹	114	472	586
	Külső gyűjtők ¹²	45	111	156
	Ismeretlen	2	0	2
Összes gyűjtött		161	583	744
Összesen		432	3944	4376

labdajátékok, beugratós játékok, párválasztó társasjátékok, tandalok és kisorsolók. Ezek a tandalok kivételével jellemzően más dialektusokban is dallam nélküliek; a tandalok hiányát csak örvendetes jelenségnek tekinthetjük, hiszen azok nem a népi kultúra termékei, hanem pedagógiai, nevelő célzattal komponált dalocskák.

Nemcsak a játékok típusrendjének alapjául szolgáló játékcselekmény, hanem dallam szempontjából is széles skálán mozog a székelyföldi gyűjtemény. Található köztük ütempáros bichord és biton dallam éppúgy, mint a játékdalokra jellemző hexachord hangsorú változat, de megjelennek a strófikus dallamok is. A továbbiakban ezeket vesszük sorra.

3 Itt azok a játékok találhatók, amelyek kiadványokból kerültek a ZTI gyűjteményébe. Köztük van az a 19 játék is, amely a Magyar Népzene Tára I. kötetében jelent meg; az eredeti leírást kiselejtezték, a gyűjteményben csak a kiadványból készült másolat található.

4 VERESS 2002.

5 GAZDA 1980.

6 SERES 1984.

7 SEBESTYÉN DOBÓ 2001.

8 MNyr több évfolyama 1873–1917 között.

9 KISS 1891.

10 Itt azok a játékok találhatók, amelyeket gyűjtésből ismerünk, függetlenül attól, hogy valahol közzölték őket vagy sem.

11 Köztük szerepelnek a ZTI jogelődjének, a Népzenekutató Csoportnak a munkatársai is.

12 Olyan erdélyi és magyarországi gyűjtők, akik nem a ZTI munkatársai.

Ütempáros dallamok

A népi játékok dallamai azzal hívták föl magukra a népzene kutatók figyelmét, hogy a felnőttek strófikus dalaitól eltérően jellemzően ütempáros szerkezetűek: a dallamok alapegysége az ütempár, két kétnegyedes ütem.

Egy ü-veg al - ma, Há-rom ü-veg al - ma,
Két ü-veg al - ma,

Négy ü-veg al - ma, Ki-lenc ü-veg al - ma,
Öt ü-veg al - ma,
Hat ü-veg al - ma,
Hét ü-veg al - ma,
Nyolc ü-veg al - ma,

Tíz ü-veg al - ma, Tíz, tíz, tisz-ta víz,

Te-ke-nyő-be' for-ró víz, Be-lé-e-sett Má-tyás,
Mi-vel hú-zas - suk ki,

Síp - pal, dob - bal, Ná-di he-ge - dú - vel!

(mondva:) Rúgd ki apád csitkóját!

Az ütempáros dallamokban is megjelennek különféle hangsorok a legkisebb ambitustól (szekund) a legnagyobbig (az ütempáros dallamokban jellemzően nagy szext). A kisebb ambitusú dallamok általában rövidebbek, 1-2 ütempárnyiak, de hosszabbak is lehetnek: a nagyobb ambitusú penta-, ill. hexachord dallamok jellemzően hosszabbak.

Bichord (*r-d*) dallamokkal kezdődik Jagamas János magyarói köteté¹³: ebből az is látható, hogy ilyen dallam milyen sokféle játékhoz kapcsolódhat. Van köztük játékba hívó, alvó csősz (fogócska), esőmondóka, naphívogató, körkapus fogócska, kendős játék, rejtőkereső, guggolós körjáték és két altatódal¹⁴. Bichord játékdallamot Sárosi Bálint is gyűjtött Marossárpatakon 1971-ben, játékelbeszélés nélkül. Itt egy harangszóutánezást (vagy inkább értelmezést) mutatunk be, amely a magyarázat szerint a gazdagoknak szól.

13 JAGAMAS 1984.

14 JAGAMAS 1984, 1, 2, 3(1), 3(2), 3(3), 3(4), 4, 5, 6-7. számok.

Bim - bam, bim - bam, Gaz-dag vagy, gaz-dag vagy.

Gyimesközéplök (Csík)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám: 70249(2)

Kis szekund ambitusú bichord dallam (*f-m* hangkészlet) a magyar népi játékyagban nincsen, de ez nem jelenti azt, hogy a kis szekund nem fordul elő a dallamokban.

Biton hangkészlet többféle is található a két hangból álló székelyföldi játékdallamok között. A következő példa a leggyakoribb hangkészlet, *s-m*, ambitusa kisterc.

Eb-be cu-kor, eb-be té, Eb-be fe-ke - te-ká-vé.

Székelyvaja (Maros-Torda)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Akadémiai Pyral lemez 13924 ffl

Az ilyen dallamok általában 2-4 ütempárnyiak, de nem mindig: Veress Ilona mezőcsávási kötetében található egy 13 ütempárnyi dallam is¹⁵, amely végig csupa *s-m*.

A biton hangkészlet kvart ambitusú (*d-s*) is lehet: ritkaság, de azért előfordul. A következő dallam nem tiszta biton, a végén két *la* is megjelenik.

Gyí, lo-vam, Ba-ras-só-ba, Mit ho-zok én Mi-hály-ká-nak,

Csí-pós vesz-szót, su-ho-gót, Rossz gyer-me-kek-nek va-lót,

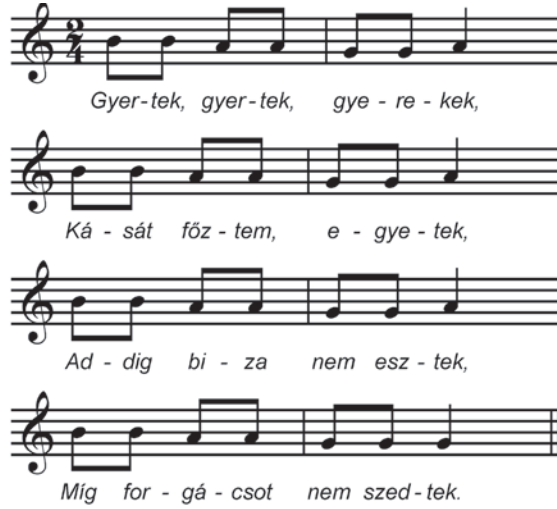

Hopp, hopp, hopp, Hopp, hopp, hopp!

Sepsibükszád (Háromszék)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Akadémiai Pyral lemez, 2121 g

Trichord (*m-r-d*) hangsorú dallamok is találhatóak a székelyföldi játékokban.

15 VERESS 2002, 1443. szám.

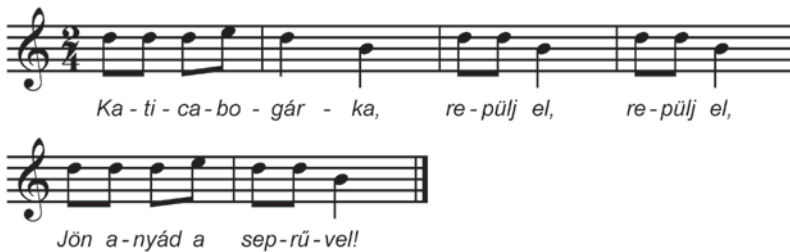

Gyer-tek, gyer-tek, gye - re - kek,
 Ká - sát főz - tem, e - gye - tek,
 Ad - dig bi - za nem esz - tek,
 Míg for - gá - csót nem szed - tek.

Magyarhermány (Udvarhely)
 Borsai Ilona - Haider Edit - Kovács Ágnes:
 Bújj, bújj, zöld ág. Népi gyermekjátékok.
 Budapest, 1976. 9.

Másfajta trichord dallam (kisterc ambitusú *s-f-m* vagy *f-m-r*) a vizsgált dallamok között nem szerepel.

Triton dallamot kétfélet találtunk a gyűjteményben. Az egyik a *l-s-m* hangkészlet *s-l-s-m* formában, amely igen gyakori a népi játékok dallamában: ha a dallamban szerepel egy vagy több *s-f-m-r-d* lefutás, akkor a hangkészlet hexacorddá bővül, ha ellenben végig megmarad a *s-l-s-m*, akkor triton marad.

Ka - ti - ca - bo - gár - ka, re - pülj el, re - pülj el,
 Jön a - nyád a sep - rű - vel!

Beresztelke (Maros-Torda)
 MTA BTK Zenetudományi Intézet
 Leltári szám: 70242

A másik fajta triton hangsor a *s-m-d* hármashangzat, amely leginkább fölfelé indulva és lefelé végződve alkot dallamot. A dallam katonai kürtjelre emlékeztet, talán azért, mert katonacsúfólókhoz kapcsolódik. A következő példa szövegkezdete mutatja, hogy eredetileg ez a változat is az lehetett, a folytatás azonban műköltési hatást sejtet: a szöveg szerint a rétes

nem a rosszul masírozó katonának, hanem a rossz gyermeknek nem való, a rossz gyermek pedig az, aki nem lép egyszerre¹⁶.

Sár-ga - ré - pa, pasz-ter-nák, Itt jön - nek a ka - to - nák,
A - ki nem lép egy-szer-re, Nem kap ré - test reg-gel-re,
Mert a ré - tes na-gyon jó, Rossz gyer-mek-nek nem va - ló.

Mezőcsávás (Maros-Torda)

Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor

Bukarest - Kolozsvár, 2002. 150.

Tetrachord (*l-s-f-m*) hangsorra is van székelyföldi példánk. A triton (*s-l-s-m*) ütempárt itt *s-f-m* trichord követi, így válik a teljes hangsor tetrachorddá.

Csön - csön gyű - rű, A - rany - gyű - rű,
Ná - lam, ná - lam E - züst - gyű - rű,

Itt cső - rög, itt pő - rög, Itt add ki!

Esztelnek (Háromszék)

Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken

Bukarest, 1984.

Tetraton dallam elvileg többféle lehetséges attól függően, hogy a terc, esetleg kvart hol helyezkedik el a hangsoron belül, és terc esetén kis- vagy nagyterc jelenik meg a dallamban. Egyes változatok, amelyek elvileg lehetségesek volnának, nem szerepelnek a gyűjteményben található dallamos székelyföldi játékokban (pl. *m-d-t-l*, *s-m-r-d*). A bemutatott példa a játékokban gyakori triton *s-l-s-m* ütempárral kezdődik, majd egy másik triton (*s-m-r*) ütempárral végződik: a teljes dallam hangsora így lesz *l-s-m-r* tetraton.

Csip - csip csó - ka, Vak - var - júcs - ka,
Jó volt - e a Kis - fi - úcs - ka,
Ha jó volt a Kis - fi - úcs - ka,

Ne csípd meg, te Vak - var - júcs - ka!

Esztelnek (Háromszék)

Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken

Bukarest, 1980. 33b.

16 Ez egyértelműen mutatja a műköltési hatást, hiszen a népköltés nem tekinti rossznak, ha a gyerekek nem lépnek egyszerre.

A pentachord dallamok a játékdalokban nagy- és kisterces változatban is előfordulnak: a nagyterces a gyakoribb.

Ten-te, ba-ba, ten - te, Itt van már az es - te,
Csil-la-gok az é - gen Kö-szön-get-nek szé - pen.

Gyimesközéplek (Csík)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám: 70247

Ha ritkábban is, de kisterces pentachord dallamok is találhatóak a játékdalokban, a székelyföldi változatok között is van ilyen.

Kis ka-csa für - dik Fe - ke - te tó - ba',
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba,
Fé - nyes a tal - pa, Fé - nyes a tol - la,
For - dulj ki szé - pen, Szép a - rany - al - ma'

Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 558.

A pentaton hangsor (*m-r-d-l-s*) a játékdalokban előfordul, de nem jellemző. A székelyföldi változatok között olyan kisterces dallam képviseli ezt a hangsort, amely a játékba került strófikus dalok kategóriájába tartozik¹⁷, eredeti szövegkezdetre *Kinyílt a rózsa*.

1. É - rik a meggy - fa, Haj - lik az á - ga,
2. Sza - kitsd le, Bor - ka, Kösd bok - ré - tá - ba,
Nin - csen, a - ki le-sza-kasz-sza, Csak úgy her-vad raj - ta.
Hadd tűz-ze a Pe - ti Pé - ter Csár - dás ka - lap - já - ba.

Mezőcsávás (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest - Kolozsvár, 2002. 1376.

17 Típuszáma a Népzenei Típusrendben: 16.193.0/2.

A játékdalban csak a szövegkezdet tér el, a további szöveg ugyanaz, mint a strófikus változatban: a folytatás a más szövegkezdet miatt következtelenné válik, hiszen a rózsa leszakasztása természetes, de a meggyfa esetében ilyen nem szokott előfordulni.

A nagyobb hangterjedelmű dallamok leggyakoribb hangsora a nagyterces hexachord (*l-s-f-m-r-d*).

Bújj, bújj, zöld ág, Zöld le-ve-lecs-ke,
 Nyit-va van az a-rany-ka-pu, Csak búj-ja-tok raj-ta,
 Nyisd ki, ró-zsám, Ka-pu-dat, ka-pu-dat,
 Hogy ke-rül-jem Vá-ra-dat, vá-ra-dat,
 Szi-ta-pi-ta pén-tek, Bab szer-da,
 Sze-re-lem csü-tör-tök,

Beresztelke (Maros-Torda)
 MTA BTK Zenetudományi Intézet
 Leltári szám: 70134

Strófikus dallamok

A játékdalok túlnyomó többsége ütempáros szerkezetű, ennek ellenére strófikus dallamok is találhatók köztük. Háromféleképpen kerülhettek ilyenek a játékokba: az egyik, hogy az ütempáros szerkezet strófikussá szilárdult, a másik, hogy eredetileg is strófikus dalokat beépítettek a játékokba. A harmadik, hogy a gyerekek számára strófikus dalokat komponáltak a játékokhoz: ilyen pl. a *Beültettem kiskertemet a tavasszal*, a *Süssünk, süssünk valamit*, a *Körben áll egy kislányka*, ill. *Tiszaparti kisleány* (e kettő dallama és játékmódja egyezik, a szövegek sokszor kapcsolódnak is, de nem mindig) és mások. Ez utóbbiakról több szó nem lesz: magától értetődik, hogy strófikusak, mivel komponált dallamokról van szó, alkalmazásukat, terjesztésüket pedig a népi ízlés megőrzése érdekében kerülendőnek tartom – nem strófikus mivoltuk miatt, hanem azért, mert a magyar népköltéstől, népi ízléstől idegenek, a hagyományos közösségek addig nem ismertek ilyeneket, amíg a média, illetve a pedagógia nem közvetítette számukra.

A strófikus dallamoknak a játékokba való kerülése annyiban természetesnek tekinthető, hogy a gyerekek mindig nyitott szemmel-füllel jártak a világban, és hallották énekelni a felnőtteket különféle alkalmakkor (pl. lakodalomban). Az ekkor hallott dalokat megtanulták, beleszórták játékaikba.

Nem tartható meglepőnek, hogy ezeket a dalokat főként a nagyobbak játékaiban találhatjuk meg, elsősorban a párválasztó körjátékokban, de előfordulnak vonulásokban is.

Gyakori változat az *Elvesztettem zsebkendőmet*, amelynek szövege és játékmódja egyaránt a lakodalomban régebben szokásos párnatánc emlékét őrzi. A párnát itt zsebkendő helyettesíti, de a változatok többségében az is csak a szövegben szerepel. Számos ilyen változatot már Kiss Áron is közöl 1891-ben.

1. El-vesz-tet-tem zseb-ken-dő-met, Meg-ver a-nyám ér - te,
2. Sza-bad pén-tek, sza-bad szom-bat, Sza-bad szap-pa - nyoz - ni,

A - ki né-kem visz-sza-ad - ja, Csó-kot a - dok ér - te.
Sza-bad né-kem Sár-pa - ta - kon Sze-re - tőt tar - ta - ni.

~ (Nagy-Küküllő)

Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény
Budapest, 1891. 177. l.

Kiss Áron kötetében ugyanúgy szerepel az 1. és 2. versszak jelölése, ahogy itt látható.

Hasonló az Érik a meggyfának a pentaton dallamoknál bemutatott, szintén strófikus változata, valamint számos idegen vagy műköltési eredetű játékdal (a már említettekén kívül pl. *A gazda rétre megy*, *Beültettem kiskertemet a tavasszal*, *Kicsi kutya megfázott*, *Sárváron volt egy kápolna* stb.).

Átmenetek

Az eddig bemutatott dallamok – ütempárosak, illetve strófikusak – egyszerű esetek. A jellegzetes változatok könnyen elkülöníthetők egymástól: az ütempáros dallam ütempárok laza, mozaikszerű egymásutánja, a strófikus 4 soros strófaból áll. A helyzet azonban nem mindig ilyen egyszerű.

Ütempár és strófa kapcsolódása

A strófikus dal ütempáros részhez kapcsolódva is megjelenhet a népi játékokban. Ez történik például a közismertnek nevezhető *Lánc*, *lánc*, *eszterlánc* szövegkezdetű gyermekjátékdalban.

A B

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, Esz-ter-lán-ci cér - na,

C D

Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, De na-gyon jó vol - na,

Péncz vol-na ka - ri - ka, ka - ri - ka,

For-dul-jon ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak lán - ca.

Gyimesközéplak (Csík)
 MTA BTK Zenetudományi Intézet
 Leltári szám: 70138

Az első 4 ütempár tekinthető strófának, az utána következő 3 ütempár (az első közülük 3 ütemből áll) pedig ütempáros rész.

Fordított a kapcsolódás a következő példában: elől áll az ütempáros, a végén pedig a strófikus rész.

É - rik a meggy - fa, Haj - lik az á - ga,
A - lat - ta ül egy Bar - na kis - lány - ka,

Kapd be, szí - vem, kapd be, A - kit sze - retsz, kapd be!

A Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,

A Ez az én é - des ked - ve - sem,

B Szállj ki, jó ka - to - na, hadd do - bog - jon ez az ut - ca,

C Szállj ki már, te kis sza - már!

Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 535.

Az *Ezt szeretem* szövegkezdetű strófikussá dalrész különféle változatokban sok párválasztó körjátékban megjelenik.

Strófikussá szilárdult ütempárok

Egyes dallamokban az ütempárok strófákká szerveződnek. Az ütempáros szerkezet strófikussá szilárdulása leginkább akkor történhet meg, ha a dallam négy vagy nyolc ütempárból áll.

Ilyen átmenet pl. egy kizárólag *s-m* hangokon énekelt 8 ütempáros dallam.

Jaj, be szé - pen sé - tá - lunk,
Még egy far - kast se lá - tunk,
Ha egy far - kast meg - lá - tunk,
Mind - járt el is sza - la - dunk.

Galambod (Maros-Torda)

Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklór

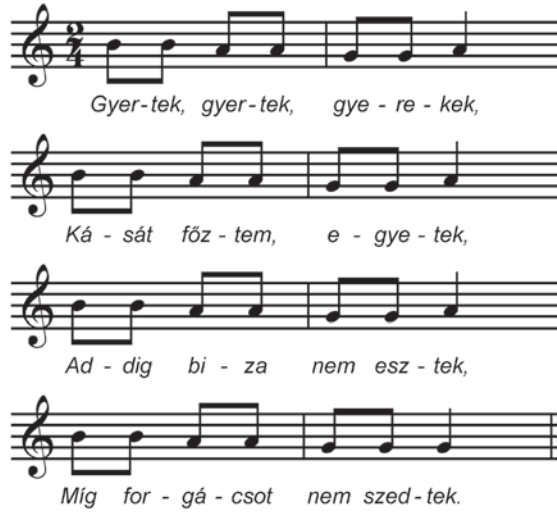
Bukarest - Kolozsvár, 2002. 1462.

A kottát szándékosan írtam 4 sorba, hogy a strófikusnak (is) tekinthető szerkezet nyilvánvaló legyen. A kutatás ezt a dalt mindazonáltal az ütempáros dallamokhoz sorolja: AAAA szerkezetű, 3 (3) 3 ((3))¹⁸ kadenciájú dallam nem található a strófikus dallamok között. Négy-soros, 7 szótagos dalok azonban igen: ez tekinthető első lépésnek a strófikus szerkezet felé¹⁹.

Az előbbieken a trichord hangsort példázó dallamként már találkoztunk egy strófikussá szilárdult dallammal, de akkor ütempárosként leírva: most nézzük úgy, mintha négy-soros dallam volna.

18 Egyszeres zárójelben a főkadencia, kétszeresben a záró kadencia szerepel itt és a továbbiakban is.

19 A dallam nem egyedi: hasonló, 8 ütempárból álló *s-m* hangokra énekelt biton dallam jelenik meg egy parajdi páros forgóban (Lsz 64738), egy gyimesközéploki kézcsipkedőben (Lsz 70193), egy bűni csigamondókában (Lsz 68634) stb.

Gyer-tek, gyer-tek, gye - re - kek,
 Ká - sát főz - tem, e - gye - tek,
 Ad - dig bi - za nem esz - tek,
 Míg for - gá - csot nem szed - tek.

Magyarhermány (Udvarhely)
 Borsai Ilona - Haider Edit - Kovács Ágnes:
 Bújj, bújj, zöld ág. Népi gyermekjátékok.
 Budapest, 1976. 9.

AAA_v forma ugyan nem található a strófikus dallamok között, mégis négysoros formának (is) tekinthető, itt már ((1)) a záró kadencia. Ez tehát még mindig nem valódi négysoros, de az előző példánál egy lépéssel közelebb áll azokhoz.

Négy ütempárból álló, valódi négysoros strófává szilárdult dallam a meglehetősen széles körben elterjedt *Ég a gyertya, ég*, amelynek típusa is van a Népzenei Típusrendben a 6 szótagos dallamok között, ahol a kisebb szótagszámok is helyet kaptak²⁰.

A

Ég a gyer-tya, ég,

A

El ne a - lud - jék,

B

A - ki lán - got a - kar lát - ni,

C

Mind le - gug - gol - jék!

Esztelnek (Háromszék)

Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken

Bukarest, 1980. 554.

A dallam ugyanazt az AABC szerkezetet mutatja, mint az Ezt szeretem, ezt kedvelem a párválasztó körjátékok dalfüzéreiben.

Hasonló strófikussá szilárdulás más dalokban is előfordul: ilyen a *Febér lilionszál* szövegkezdetű, 8 ütempáros dal is, amelynek típuszáma a Népzenei Típusrendben 16.156.0/1-5. A ferde vonal után álló számok azt mutatják, hogy a típusnak 5 altípusa van: ezeket sorszerkezet, szótagszám és kadencia szerint alakították ki. Egyik altípusa nem 4, hanem 7 soros, egy továbbinak első két sora különbözik (nem AA), máshol a kadencia 3 (3) X ((1)) helyett 4 (4) X ((1)) vagy 5 (5) X ((1)). Az itt bemutatott változat²¹ az első altípusba tartozik.

21 A bemutatott változaton kívül lásd még VERESS 2002, 1367. szám; GAZDA 1980, 541. szám stb.

A

A

A

B

Parajd (Udvarhely)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám: 64739

További strófikus szilárdult dallamok is találhatóak a gyűjtemény székelyföldi játékaiban, különféle játékok dallamai között²².

Összefoglalás

Írásomban a székelyföldi játékokban előforduló sokféle dallamot kívántam bemutatni. A példákból kiderül, hogy hangsorok szempontjából ezek igen változatosak, ha az ambitus korlátozza is őket, szerkezet szempontjából pedig nemcsak ütempáros, hanem strófikus dallamok is találhatóak közöttük.

Egyes dallamok valóban strófikusak, illetve azzá szilárdultak (mint az *Ég a gyertya, ég és a Fehér liliomszál*), de vannak átmenetek is az ütempáros és a strófikus dallamok között. A Népzenei Típusrendben található olyan típusok is, amelyekben ütempáros anyag is helyet kapott²³: a szótagszámnak és a kadenciának ez utóbbiakkal kapcsolatban nincs értelme, mindkettőt csupa X-szel jelölik. Ezeknek a dallamoknak a típusrendbe való kerülése is azt mutatja, hogy nem mindig magától értetődő egy-egy dallam ütempáros vagy strófikus mivolta. Egyes dallamokat érdemes volna a strófikus dallamok típusrendjéből kiemelni és áttenni az ütempáros dallamok rendjébe, ha ez utóbbi létrejön.

Az ütempáros dallamok rendezésének komoly nehézségei vannak²⁴: remélhetőleg ezek egyszer megoldódnak, és sikerül kialakítani az ütempáros dallamok rendszerét is, amelyben a népi játékok és egyes népszokások dallamai is helyet kapnak.

22 Lásd pl. a 8. lábjegyzetben említett dallamokat, továbbá: Hoppá-cuppá, János bá (höcögtető, Lsz 70136), Kis ruca úszik (kifordulás körjáték, AP 6341 n), A pünkösdi rózsza (párválasztó körjáték, Lsz 64737) stb.

23 Ilyen pl. a 16.154.0/0 típus.

24 Lásd LÁZÁR 2012.

Rövidítések

- AP: Akadémiai Pyral lemez a MTA BTK Zenetudományi Intézet hangarchívumában.
Lsz: leltári szám a MTA BTK Zenetudományi Intézet archívumában, hangfelvétel nélküli adat azonosítója.

Felhasznált irodalom

- BORSAI ILONA – HAIDER EDIT – KOVÁCS ÁGNES
1976 *Bújj, bújj, zöld ág.* Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- GAZDA KLÁRA
1980 *Gyermekvilág Esztelneken.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- JAGAMAS JÁNOS
1984 *Magyar énekes népzeneje.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- KELEMEN MAGDOLNA
2010 *Sós kertbe ugoroka. Népi gyermekjátékok, találós kérdések gyűjteménye a Sóvidékről.* Csíkszereda, Státus Kiadó.
- KISS ÁRON
1891 *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény.* Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése.
- KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL
1978 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LÁZÁR KATALIN
2012 Az ütempáros játékdalok rendezésének néhány problémája. In: szerk. SZALAY OLGA *Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzenekutató-zenétörténész tiszteletére.* Budapest, L'Harmattan – Könyvpont Kiadó, 117-135.
- Magyar Nyelvőr*, II-VI, VIII-IX, XIII-XIX, XXVII, XXXI, XXXIV, XXXIX, XLIV-XLV. évfolyamok, Budapest, 1873-1917.
- SEBESTYÉN DOBÓ KLÁRA
2001 *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből.* Bukarest-Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- SERES ANDRÁS
1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

TÖRÖK FERENC

1896 *A Székely gyermekvilág ezer év múltán*, I. kötet. Sepsiszentgyörgy, Kiadta Török Ferenc.

VERESS ILONA

2002 *Mezőcsávási gyermekfolklór*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

Twin-bar and Strophic Melodies in Traditional Games of Szeklerland

When studying the collection of traditional games, it comes into light that the bigger part of traditional games have no melody: about 23000 ones are without, about 10000 ones are with melody. Anyhow, the rate of those with melody would be probably bigger if all the fieldworkers could have written notation at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century, though this would not change the main characteristics of the games: singing, melodies do not mean the most important part of them.

However, 10000 games with melody cannot be regarded as a jot, even not those 408 ones from these which are originated from Szeklerland. Among these almost all kinds of games can be found. Ball games and tricks, being characteristically without melodies, do not occur among them, but among the other 22 other kinds of games there can be found variants with melodies from Szeklerland as well.

The melodies of the games from Szeklerland are also of a wide scale. Among the variants there occur bichord and biton melodies as well as hexachord ones, the most characteristic set of notes of children's songs: what is more, we can find strophic ones among them, too. These latter may have four twin-bars forming a strophe as well as strophic melodies getting among children's songs. The study is going to introduce the melodies of the games of Szeklerland, and it pays attention on the transitions between twin-bar and strophic melodies as well.